

Fantomové hranice – historické podmíněnosti politických a socioekonomických rozhraní současné Ukrajiny

LIBOR JELEN, PETR DOSTÁL

Phantom Borders – Historical Conditions of Political and Socio-Economic Cleavages of Contemporary Ukraine

Abstract: The term phantom border or region is used in current political-geographic literature to describe situations in which the original political boundaries in a region are abolished de jure, but still appear in the form of different social and political cleavages within the population, even though the historical continuity of the settlement may have already been disturbed. Ukraine is a very good case for studying this effect for its complicated territorial development. The contribution analyses historical conditions of current political, cultural and socio-economic structures in Ukraine. It uses statistical tests to verify the occurrence of the so-called phantom boundary effect – whether the original historical boundaries correspond to the spatial patterns of current political and socioeconomic differences of the Ukrainian society. The analysis partially confirmed the existence of phantom boundaries in Ukraine's political and cultural-demographic aspects, but in a number of economic characteristics the phantom effect could not be found.

Key words: Ukraine, phantom borders, election results, regional differences, nonparametric test.

Ukrajinský Euromajdan, následná ruská anexe Krymu a konflikt na Donbase opět ožily diskuse nad politickou rozpolceností ukrajinské společnosti, vyjádřenou rozdíly v politické kultuře a preferencích ukrajinské populace a jejich představách o geopolitické orientaci Ukrajiny (Dostál – Jelen 2015). Tuto rozpolcenost nejlépe dokumentují výsledky parlamentních a prezidentských voleb, jejichž prostorový vzorec se s různými politickými osobnostmi a politickými stranami reprodukuje od referenda o nezávislosti a prvních voleb po získání nezávislosti v roce 1991 do současnosti. Téma či koncept rozdělené Ukrajiny se proto v odborné literatuře v různých aspektech objevuje již od počátku devadesátých let. Nejběžnější a nejvíce generalizující je dichotomický obraz rozdělené Ukrajiny, jenž vychází z geopolitického diskurzu, dle kterého ukrajinská společnost inklinuje buď k proevropské/prozápadní, nebo proruské orientaci. Toto tradiční rozdělení Západ–Východ však v četných studiích bývá více strukturováno a diferencováno podrobnější regionalizací ukrajinských oblastí do více makroregionů – frekventované bývá členění Ukrajiny do čtyř, ale i více regionů (Clem – Craumer 2008; Barrington – Herron 2004). Jiní autoři opouštějí prostorový vzorec ukrajinských administrativních oblastí a upozorňují

na jejich významnou vnitřní heterogenitu a hraniční přesah politických a sociálních jevů (O'Loughlin 2001; Osipian – Osipian 2012). Bez ohledu na zvolenou metodiku většina autorů vysvětluje regionální vzorec politického chování ukrajinské společnosti na základě podobného souboru strukturálních faktorů – národnostní struktury, respektive podílu obyvatel ruské a ukrajinské národnosti –, údaji o jazykové vybavenosti obyvatel v různých kombinacích znalosti ruštiny a ukrajinštiny, sociálně-ekonomickými charakteristikami (výše příjmu, míra nezaměstnanosti, sektorální zaměstnanost) či geografickými faktory (míra urbanizace). Nicméně socioekonomické, kulturní i politické struktury současné Ukrajiny a jejich rozhraní jsou dle mnoha autorů (Birch 2000; Melnykovska – Schweickert – Kostiučenko 2011; Osipian – Osipian 2012) výslednicí kontextuálních historicky podmíněných faktorů spojených s teritoriálním vývojem Ukrajiny na pomezí dvou kulturně odlišných regionů – ortodoxního a politicky autoritativního Ruska či Sovětského svazu a katolické a politicky pluralitní střední Evropy.

Proces teritorializace Ukrajiny probíhal za velmi složitých geopolitických podmínek několik století. Různé části dnešní Ukrajiny byly v minulosti pod správou různých státních celků s odlišnou geopoliticko-kulturní orientací, které zde zanechaly základy sociálních, kulturních a politických struktur, jež v současnosti podmiňují výraznou prostorovou rozmanitost ukrajinské společnosti. Na jedné straně tedy ve 20. století došlo k politické integraci ukrajinského teritoria, ale na straně druhé mezi regiony stále existují pomyslné hranice definované rozdíly v různých společenských aspektech, jejichž kořeny jsou podmíněny historickým vývojem. Tento text si klade za cíl ověřit, zda teritoriální vývoj Ukrajiny, respektive původní historické hranice, stále korespondují s prostorovým vzorcem současných regionálních rozdílů ukrajinské společnosti a vytvářejí tím takzvaný fantomový efekt. Nejvíce nás bude zajímat, které fantomové hranice Ukrajiny jsou výraznější a v jakých aspektech. Pokusíme se také vysvětlit, jak nebo v čem politické události a procesy, které se odehrály v minulosti, mohou ovlivňovat současné regionální rozdíly v politické kultuře vyjádřené volebními výsledky ukrajinských oblastí, případně jak ovlivňují jejich další společenské a geografické charakteristiky.

TEORETICKÝ KONCEPT

Pro pochopení souvislostí mezi teritoriálním vývojem a současnými sociálními jevy slouží teoretický koncept „fantomová hranice“. Tento pojem je odvozen z lékařské terminologie, jež fantomový efekt popisuje jako stav, kdy pacient po operaci či úraze stále cítí ztracenou končetinu. V odborné politickogeografické literatuře se tento pojem objevuje nově a je používán pro popsání situace, kdy původní politické hranice v určitém regionu již *de iure* neexistují, a přesto se stále objevují v rozličných formách sociálních a politických jevů a chování populace (Šimon 2015; von Lövis 2015). Základním předpokladem existence fantomových hranic jsou zániky či politické transformace státních entit, vznik nových států, delimitace hranic či rozsáhlé přesuny obyvatelstva. Typickým atributem fantomových hranic jsou pak přetrvávající rozdíly mezi regiony, jež tato hranice odděluje. V zásadě je tento koncept postaven na principech historického institucionalismu a teorii *path-dependence*, z nichž vychází premisa, že jak geografická, sociální a kulturní struktura daného území, tak politická kultura se formují na základě vlivu státních institucí (Piereson 2000). Stát a jeho instituce nastavují zákony a normy, jež postupně násilně či nenásilně modelují společenské struktury a nastavují směr jejich dalšího vývoje na dlouhá léta dopředu. Pokud stát zanikne a dané teritorium se stane součástí nové entity, určité relikty původních společenských struktur přežívají i v nových podmínkách. Současní obyvatelé „fantomových“ oblastí proto nemusejí být přímými pamětníky původního politického uspořádání, událostí a procesů, přesto se jejich politická kultura odvozuje od systému hodnot a norem zakořeněných v daném území. Základ politické kultury totiž tvoří historické zkušenosti a traumata, přenášené formou odkazů – příběhů, legend, tradic – z generace na generaci politickou socializací při výchově v rodině, vzděláváním, vlivem

náboženských či státních institucí, médií aj. Vznikají tak a reprodukují se pro danou oblast charakteristické politické praktiky a zvyklosti. Ty jsou pochopitelně překrývány novějšími událostmi a strukturami a tyto vrstvy jako kontextuální celek tvoří podstatu identity daného území a jeho populace (Birch 2000; Wilson 2002; Barrington – Herron 2004; Melnykovska – Schweickert – Kostiuchenko 2011). Tato studie rozhodně nemá ambice rozporovat vliv rozmanitých společenských struktur na politické chování ukrajinské společnosti, což je meritem jiných četných výzkumů, ale zkoumá a akcentuje vliv historie jak na tyto struktury, tak na politickou kulturu ukrajinské společnosti.

Dle definice lze v zásadě odlišovat tři typy fantomových hranic a regionů. První jsou hranice vzniklé teritoriálními změnami, kvůli kterým se dané území dostalo pod kontrolu jiného státu – příkladem je právě teritoriální vývoj Ukrajiny. Podobně lze klasifikovat též fantomové hranice v Bělorusku, ale také v Litvě (Putrenko 2013; von Lövis 2015). Druhý specifický typ se týká oblastí, které prošly významnými politickými a kulturně-demografickými změnami, ale zůstaly pod kontrolou původního státu. To je zejména případ českého pohraničí, dříve osídleného převážně německou populací, v roce 1938 odtrženého od Československa a po druhé světové válce vysídleného a znovu kolonizovaného nově příchozími obyvateli (Šimon 2015). Zatímco u prvního příkladu se posouvají hranice a státy tak získávají nová území s původní populací (i když i zde samozřejmě nastávají velké etnické změny), v druhém případě se mění pouze společenská složka regionu, ten však zůstává součástí státu. Třetí model fantomové hranice je kombinací předchozích dvou, to znamená, že dochází jak k teritoriálním změnám, tak ke kompletní obměně obyvatelstva – příkladem jsou regiony západního Polska (Zarycki 2015). Znaky fantomové hranice lze však pozorovat u všech typů, jak vyplývá z několika studií publikovaných v posledních letech a zaměřených na zkoumání fantomového efektu ve volební geografii (Putrenko 2013; Šimon 2015; Zarycki 2015).

METODIKA

Základním metodologickým problémem zkoumání fantomové hranice je měření jejího efektu. V zásadě lze postupovat třemi způsoby: historickou analýzou, kartografickou vizualizací a statistickou prostorovou analýzou (Šimon 2015: 140). Detekovat fantomové hranice umožňuje historická analýza v kombinaci s kartografickými podklady. Pokud se nespokojíme pouze s kvalitativní analýzou a přistoupíme k měření pomocí kartografických a statistických metod, existují dle typu fantomového regionu dvě možnosti. Pokud zkoumáme fantomovou hranici prvního typu, obvykle chybějí relevantní srovnatelná data z období, kdy dané teritorium patřilo jinému státu. V tomto případě vizuálním porovnáním regionálních rozdílů zjišťujeme, zda prostorové rozložení současných společenských jevů (volební výsledky, příjem domácnosti, demografické charakteristiky) odpovídá průběhu fantomové hranice, což lze následně v případě existence vhodných statistických dat verifikovat jednoduchými či vícerozměrnými statistickými analýzami. V případě fantomové hranice druhého typu, tedy pokud je zachována územní a politická kontinuita, lze srovnávat také její perzistenci v čase pomocí korelace proměnných dat (například volební účast, míra religiozity, podpora určitých politických stran) mezi obdobími před změnou a současností. Tento typ pochopitelně přináší mnohem více prostoru pro interpretaci jak efektu fantomové hranice, tak testovaných proměnných. Díky tomu lze empiricky detekovat také „teoretickou“ (či falešnou) fantomovou hranici, která je určena samotnými proměnnými, nikoliv skutečným průběhem historické hranice (Šimon 2015).

Vzhledem k teritoriálnímu vývoji Ukrajiny je situace zajímavá v tom, že se zde nenachází jedna fantomová hranice, ale hned několik, mezi nimiž je časový odstup několika století. Bohužel jejich průběh vždy neodpovídá současnému administrativnímu členění ukrajinských oblastí (viz obrázek č. 1). Další potíž spočívá v nejasně delimitovaných hranicích v některých oblastech starších politických entit. Zejména hranice mezi Ruským carstvím, Hetmanátem a Krymským chanátem v 17. století byla velmi nestabilní a její

přesný průběh je nejasný. Problematiku detekce fantomových hranic, které rozdělí současné administrativní oblasti do skupin fantomových regionů, jež budeme dále statisticky testovat, je proto nutné vyřešit v první fázi výzkumu. Detekci provedeme historickou analýzou teritoriálního vývoje Ukrajiny a následnou kartografickou vizualizací. V případě, že současná administrativní oblast bude rozdělena fantomovou hranicí, přihlédneme při zařazení do určitého fantomového regionu k velikosti území ležícího na dané straně hranice, případně k poloze správního města. Následně budou fantomové regiony testovány pomocí neparametrického Mannova–Whitneyova testu, který posoudí, zda a jak se fantomové regiony liší od zbytku Ukrajiny, a potvrdí tak existenci fantomové hranice. Metoda je postavena na testování hypotézy, zda medián vybraného souboru (v tomto případě vybraného fantomového regionu) odpovídá mediánu hlavního souboru (tj. zbylých ukrajinských oblastí). Potvrzení hypotézy znamená, že oba testované soubory jsou si při hladině významnosti 0,05 podobné, a tudíž fantomová hranice má malou relevanci. Naopak vyvrácení hypotézy znamená potvrzení fantomové hranice v daném aspektu. Statistická zjištění budou také podložena vizualizací regionálních rozdílů vybraných měřených charakteristik pomocí párových korelačních grafů (Pearsonův korelační koeficient), které jednak potvrdí vzájemnou závislost vybraných proměnných (což ovšem není cílem studie) a jednak poskytnou dobrou představu o prostorovém rozmístění jevů ve zkoumaných jednotkách.

Nevýhodou historického zkoumání regionální rozdíly na Ukrajině je absence ucelených a relevantních dat pro všechny současné oblasti za první polovinu 20. století (cenzy sice proběhly jak v Sovětském svazu, tak v Polsku, Československu či Rumunsku, ale data nejsou ani kompatibilní, ani dostupná pro současné administrativní jednotky), proto je analýza efektu fantomových hranic založena na zkoumání dat z období od roku 1991 po současnost. Primárními zdroji dat pro zkoumání efektu ukrajinských fantomových hranic jsou výsledky jediného postsovětského cenzu z roku 2001 (State Statistics Committee of Ukraine 2001a, 2001b), data z oficiálních průběžných šetření ukrajinského statistického úřadu (Ukrstat.org 2013, 2016) a data z voleb dostupná na stránkách ukrajinské volební komise (Центральна виборча комісія України 2010, 2012). Fantomové hranice budou testovány nejdříve výsledky ukrajinských voleb a poté vybranými strukturálními charakteristikami – podílem Rusů v populaci, podílem rusifikovaných Ukrajinců, mírou urbanizace a podílem zaměstnaných osob v průmyslu.

Studie je na základě vymezeného cíle a metodiky členěna do tří částí. Po detekci fantomových hranic následuje představení klíčových aktérů ukrajinské politické scény, vysvětlení jejich geopolitické orientace. V další kapitole je provedena regionální analýza výsledků vybraných parlamentních a prezidentských voleb od devadesátých let 20. století v souvislosti s potvrzením existence fantomových hranic. V poslední části bude totéž provedeno z pohledu vybraných strukturálních charakteristik ukrajinských oblastí.

DETEKCE FANTOMOVÝCH REGIONŮ A JEJICH HISTORICKÉ PODMÍNĚNOSTI

Nejprve se tedy na základě historického přehledu pokusíme definovat ukrajinské fantomové hranice. Ta nejstarší přibližně kopíruje tok řeky Dněpr, nicméně současné administrativní členění zcela nerespektuje 350 let staré hranice. Je to historická hranice určená nejdříve takzvanou perejesslavskou smlouvou v roce 1654, stvrzenou o tři dekády později „věčným mírem“ mezi Ruským carstvím a polsko-litevskou Rzeczpospolitou (Reid 2015). Prvně jmenovaná velmoc tím získala kontrolu a vliv nad takzvanou Levobřežní Ukrajinou, která do té doby byla územím kozáckého Hetmanátu – jakéhosi ukrajinského protostátu, představujícího nárazníkovou zónu mezi Polsko-litevským státem a Osmanskou říší s Krymským chanátem na jihu a expandujícím Ruským carstvím na východě. Katoličtí Poláci si ponechali na další století a půl kontrolu nad takzvanou Pravobřežní Ukrajinou (kromě Kyjeva s okolím). Tato hranice měla pro další vývoj důležitý význam. Pod vlivem Rzeczpospolity sice docházelo k polonizační politice a útlaku pravoslaví, na stranu druhou tato středoevropská velmoc ve své době představovala relativně liberální stát, založený na

decentralizaci moci ve prospěch šlechtických stavů, a umožňovala jak formování moderních společenských struktur ovlivněných renesancí a osvícenstvím, tak intenzivní ekonomický a kulturní kontakt s rychle se rozvíjející Evropou (Wilson 2009: 70; Rychlík – Zilynskyj – Magocsi 2015: 85). Pochopitelně ne vše bylo v dalším vývoji ideální, geopolitická moc Rzeczpospolity v 18. století postupně upadala, na ukrajinském území docházelo k řadě povstání, mnoho oblastí bylo vylidněných, ale její vliv na sociální i kulturní strukturu společnosti byl stále nesporný. V některých regionech již bylo zrušeno nevolnictví (nebo nebylo uplatňováno), do měst se po předchozích pogromech začali vracet Židé. Náboženskou otázkou na převážně pravoslavném teritoriu se katoličtí Poláci pokusili vyřešit založením uniátské (řeckokatolické) církve v roce 1596, jejíž vliv se výrazně uchytil zejména na Haliči a v zásadě představuje jeden z hlavních strukturálních faktorů současné kulturní a politické diferenciacie ukrajinské společnosti. Náboženské schizma však stále setrvalo a v 18. století se nakonec stalo jedním z hlavních témat polsko-ruských vztahů.

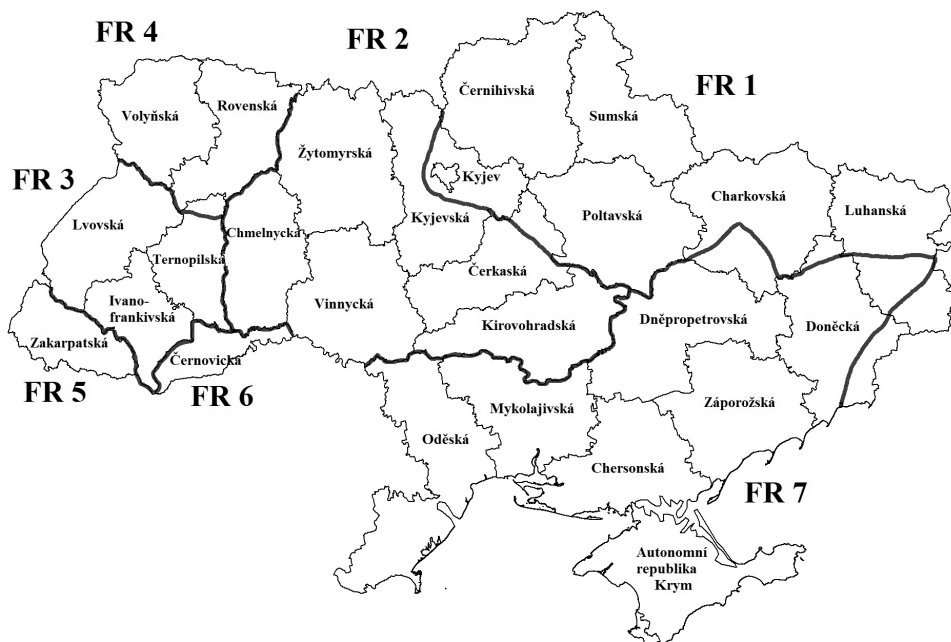
Na Levobřežní Ukrajině byl vývoj po perejeslavské smlouvě odlišný. Carem Alexejem Michajlovičem přislíbená autonomie a respektování dosavadních kozáckých práv a svobod, jež byly základem fungování Hetmanátu (i předchozích forem kozáckých společenstev Záporožské Siče a Slobodské Ukrajiny), postupně zanikaly dle vůle jednotlivých carů a celý region byl postupně inkorporován do centralizovaného systému samoděržaví s centrem ve vzdálené Moskvě a později Sankt Petěrburgu (k definitivnímu zrušení Hetmanátu dochází za Kateřiny Veliké roku 1775). A i když je za vlády některých carů (zejména raná fáze vládnutí Petra I.) podporována kultura a vzdělanost, s centralizací moci (tu zde vykonává carem jmenovaný gubernátor) přichází také postupná rusifikace a omezování svobod (Kohut 2001; Wilson 2009).

Hranice rozdělující Pravobřežní a Levobřežní Ukrajinu tedy vymezuje pro další výzkum dva regiony. V levobřežní části (fantomový region **FR 1**) se nacházejí oblasti, které dle perejeslavské smlouvy připadly Ruskému carství (Černihivská, Poltavská, Kyjevská oblast a Kyjev),¹ a také ty, které v té době car již ovládal (Sumská a Charkovská oblast). Pravobřežní část zahrnuje oblasti (**FR 2**), které dle zmíněné smlouvy ovládala Rzeczpospolita (Čerkaská, Kirovohradská, Vinnycká, Žytomyrská, Chmelnycká oblast).²

Druhá výrazná linie definující fantomovou hranici vzniká v poslední čtvrtině 18. století v důsledku deteritorializace Rzeczpospolity. Takzvané trojí dělení Polska bylo výslednicí geopolitických ambic mocností 18. století – Ruska, Pruska a Habsburské říše –, jež se protínaly právě na teritoriu této upadající středoevropské entity. Právě Rusko si dlouhodobě a asertivně činilo nárok na pravobřežní část Ukrajiny s odkazem na ochranu práv pravoslavné populace a samotný zábor byl ospravedlnován nastolením pořádku a práva, což je velmi zajímavý fakt v kontextu současného dění (Švankmajer at al. 2008: 191–201). Od roku 1772 do roku 1795 je tak ukrajinské teritorium postupně rozděleno mezi Habsburskou monarchii (Halič, část Podolí a Bukoviny) a Ruské impérium, které zabírá zbytek pravobřežní části Ukrajiny na západ k městům Luck a Kamenec. Toto teritoriální uspořádání, které trvalo celé „dlouhé století“ až do konce první světové války, opět způsobilo odlišný politický, ekonomický i kulturní vývoj v ruském a habsburské části Ukrajiny a determinovalo současné politické rozdíly. Na habsburské (později rakouské) straně Ukrajiny byl vývoj poznamenán vlivem postupně se modernizujícího a liberalizujícího (ekonomicky i politicky) státu, což bylo významné hlavně vzhledem k formujícímu se ukrajinskému národnímu obrození (Reid 2015). Na ruské straně Ukrajiny carské samoděržaví potlačovalo jakékoliv zárodky národní emancipace, a naopak cílenou osidlovací politikou výrazně prosazovalo rusifikaci společnosti. Rusofonní ukrajinská nobilita sice měla přístup do carské správy, ale její rigidní struktura v podstatě oddělovala elitu od zbytku převážně rurální ukrajinské společnosti.

Na základě zmíněných událostí rozpadu a dělení Polska je pro potřeby toho výzkumu vyčleněn fantomový region (**FR 3**), tvořený oblastmi, jež v následujícím období ovládala Habsburská říše (později Rakouské císařství) a později se staly součástí Předlitavska,

Obrázek č. 1
Detekce fantomových hranic na podkladě současného
administrativního členění Ukrajiny

Zdroj: Autoři.

tj. dnešní Lvovská, Ivanofrankivská, Ternopilská oblast. V rámci tohoto prostoru lze však vymezit ještě dvě dílčí fantomové hranice, jež souvisejí s geopolitickým vývojem regionu již ve 20. století. Především jde o hranice vymezující již několikrát zmiňovaný region Halič, který byl součástí předlitavské části Rakouska-Uherska, po jeho dezintegraci v roce 1918 se stal součástí Polska, a tak až do konce druhé světové války nebyl nikdy pod ruským vlivem. Podstatné je, že právě na tomto území se od 19. století formovalo ukrajinské národní hnutí (jako konkurence polskému), tento region je centrum uniatské církve, k níž přísluší většina místní populace, a tento region má také nejdlejší historickou zkušenost se zastupitelskou demokracií (Reid 2015). K Polsku byly po roce 1918 připojeny ještě části regionu Volyň (tj. dnešní Volyňská a Rovenská oblast) a všechny tyto „polské“ oblasti představují fantomový region (**FR 4**). Na jih od Haliče zase velmi názorně vyniká fantomová hranice oddělující Zakarpatsko, tedy region, který byl součástí Uherska (tj. Zalitavska) a později až do roku 1945 Československa (**FR 5**), a specifickou historií zažila i severní oblast Bukoviny (Černovická oblast), bývalá součást Předlitavska, která se po roce 1918 dostala pod správu Rumunska a byla anektována Sovětským svazem až v roce 1940 (může tedy být považována za další fantomový region **FR 6**). Všechny zmíněné regiony mají společné to, že na jejich území v letech 1918–1919 krátce existovala Západoukrajinská lidová republika (s výjimkou západní Volyně) a zejména že v meziválečném období nebyly součástí sovětské Ukrajiny a jejího totalitního politického režimu. Tímto například unikly strašlivé zkušenosti se stalinskými čistkami, hladomorem a vyhnuly se také masivní sovětské industrializaci. Co je velmi důležité, populační struktura těchto regionů byla v uvedeném období etnicky i nábožensky výrazně heterogenní a měla možnost se rozvíjet (s výjimkou Rumunska) v politicky relativně svobodných státech.

Třetí hlavní fantomová hranice vymezuje jižní a jihovýchodní oblasti dnešní Ukrajiny, ale nemá přesněji určenou historickou podobu. Tento region, rozprostírající se mezi řekami Dněstr a Don, byl až do 18. století převážně pod kontrolou Osmanské říše a jejího vazala Krymského chanátu, na severu a severovýchodě se prolínal s územím obývaným kozáky, ale stabilní hranice zde vzhledem k charakteru rovinatých stepí a řídkého zalidnění nebyla až do ruské kolonizace. Ta nastala po vítězném tažení Kateřiny Veliké v rusko-tureckých válkách a po obsazení Krymu v roce 1783, a tak byla tato rozsáhlá oblast, nazvaná Novorusko, inkorporována pod carskou správu a následně spravována v rámci ruského administrativního systému v několika guberniích. Následovala kolonizační politika s cílem vyčíst obrovský potenciál volné půdy, region se začal zalidňovat ukrajinskými a ruskými osadníky a byla zakládána či rozšiřována města. Proces kolonizace a hlavně urbanizace zesílil v druhé polovině 19. století v souvislosti s industrializací Donbaské pánve, kdy do měst přicházelo obyvatelstvo nejen z okolního venkova, ale prakticky z celého Ruska. Proto se oblast etnicky heterogenizovala (tradiční byl etnický vzorec rusko-ukrajinsko-židovský), ale zároveň kulturně rusifikovala. Nejvýraznější fyzickou i sociální podobu tomuto regionu vtiskla až sovětská industrializace a téměř jednostranné zaměření na těžký průmysl. Novorusko dnes přibližně pokrývá Chersonskou, Oděskou, Mykolajivskou, Záporožskou, Doněckou a Dněpropetrovskou oblast i Autonomní republiku Krym. Všechny dohromady představují fantomový region (**FR 7**).

NÁSTIN VÝVOJE UKRAJINSKÉ POLITICKÉ SCÉNY

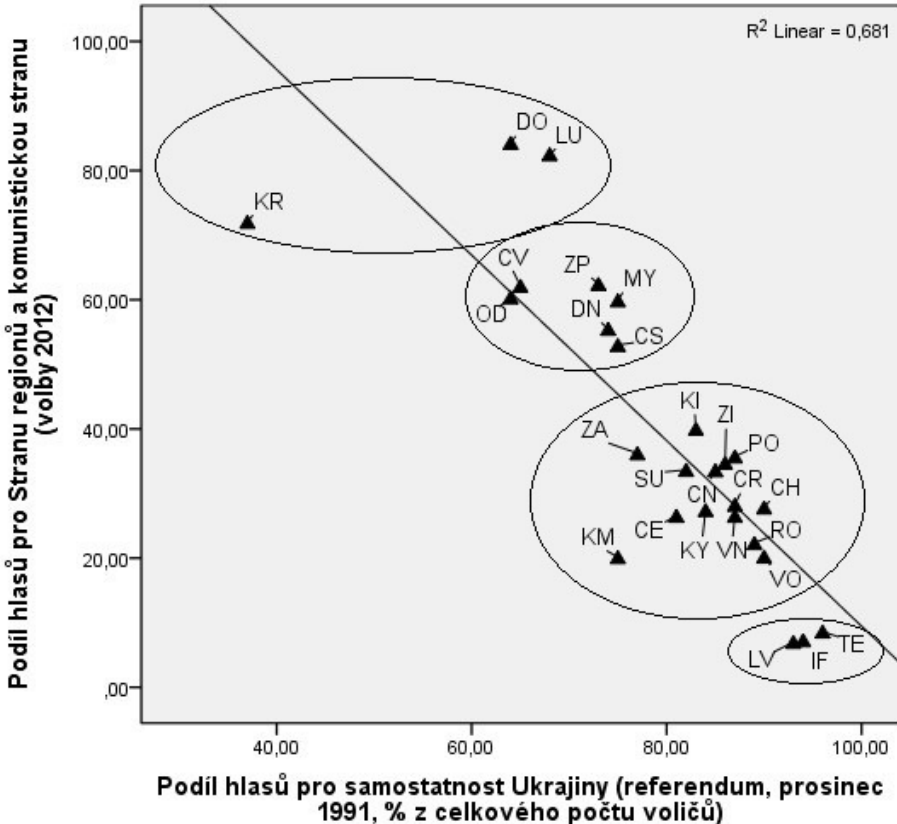
Jak již bylo v úvodu naznačeno, politická situace na Ukrajině jeví od počátku devadesátých let známky jisté stability v opakujícím se regionální vzorci výsledků voleb. Zjednodušeně řečeno, západní oblasti Ukrajiny volí výrazně jinak než východní a jihovýchodní oblasti, střední Ukrajina je pak jakýmsi přechodovým územím. Politicko-ideové rozhraní ukrajinské politické scény má přitom dvě dimenze – jednak je to tradiční pravicová versus levicová pozice, jednak se tato dimenze zároveň kombinuje s geopolitickou orientací – prozápadní versus proruská pozice. Politické strany a prezidentští kandidáti, kteří získávají nejvíce hlasů v nejzápadnějších oblastech (zejména region Halič a Volyň) se profilují jako pravicové a prozápadní politické subjekty, kdežto v nejvýchodnějších oblastech (zejména region Donbas a poloostrov Krym) zřetelně dominovali a dominují levicoví a proruští kandidáti (Clem – Craumer 2008; Dostál – Jelen 2015). Tato dichotomie byla viditelná již při prvním demokratickém hlasování v referendu o nezávislosti, které proběhlo těsně před rozpuštěním Sovětského svazu 1. prosince 1991 (ЦІДЯВО 1991). Jak dokumentuje obrázek č. 2, největší podpora nezávislosti Ukrajiny byla v západních regionech (přes 90 % ve Lvovské, Ivanofrankivské, Ternopilské, Volyňské oblasti) a postupně klesala směrem na východ a jihovýchod (méně než 70 % v Doněcké, Oděské, Charkovské a Luhanské oblasti) až po extrémní případ méně než 50% podpory na Krymu. Z tohoto západovýchodního gradientu se vymyká Zakarpatská oblast, kde podpora nezávislosti (77 %) odpovídala výsledkům Dněpropetrovské oblasti na východě.

V takto nastaveném regionálním vzorci probíhaly i ostatní volby. V západních oblastech (s výjimkou Zakarpatska) v devadesátých letech dominovala pravicově nacionalistická strana Ruch, která vznikla ještě za sovětského režimu jako lidového hnutí a organizovala demonstrace za nezávislost. Naopak ve východních oblastech zcela dominovaly levicové subjekty, hlavně komunistická strana. Výrazná regionální diferenciace se projevila také v prezidentských volbách. V těch prvních v roce 1991 pravicově nacionální kandidát, bývalý disident Vjacheslav Čornovil, zcela jasně vyhrál v západních oblastech, a naopak propadl na východě; vítěz a první ukrajinský prezident, bývalý komunistický činitel Leonid Kravčuk, zase úplně opanoval východ Ukrajiny. Ve druhých volbách v roce 1996 byl Kravčuk paradoxně podporován na západě, zatímco jeho hlavní protivník a vítěz voleb Leonid Kučma byl kandidátem východu, odkud sám pocházel (Bojcun 1995; Birch 1995, 2000). Ve volbách v novém miléniu regionální polarizace ukrajinské politické scény

pokračovala s jinými aktéry. Na západě se vyprofiloval jako nejsilnější osobnost bývalý guvernér národní banky Viktor Juščenko, jenž byl nejdříve při politických turbulencích konce devadesátých let jmenován premiérem a poté se svojí stranou Naše Ukrajina zvítězil v parlamentních volbách v roce 2002. Nejsilnější opozicí mu dosud stále byla komunistická strana, která jasně dominovala na východě. Odtud také vzešel jeho hlavní protivník pro následující prezidentské volby v roce 2004 a celé následující období Viktor Janukovyč, původem z Doněcké oblasti (Kuzio 2015). Sporné okolnosti kolem těchto voleb vykrytalizovaly v Oranžovou revoluci, při níž se regionální politická polarizace prozápadní versus proruské Ukrajiny projevila v plné podobě a kdy se na scéně etablovali političtí aktéři známi až do událostí na Majdanu (listopad 2013 – únor 2014). V západních oblastech (opět s výjimkou Zakarpatska) byl jasně podporován Juščenko, jeho strana Naše Ukrajina a také Julija Tymošenková, jeho bývalá spolekyně, místopředsdkyně jeho vlády a později premiérka. Ti reprezentovali spíše prozápadní politickou orientaci. Východní oblasti jednoznačně podporovaly Janukovyče a jeho Stranu regionů spolu s komunistickou stranou, jejichž geopolitická pozice byla více proruská, více akcentovali zájmy

Obrázek č. 2

Korelační vztah mezi výsledky referenda 1991 a parlamentních voleb 2012

Zdroj: ЦДАВО (1991); Центральна виборча комісія України (2012); vlastní výpočet.

Zkratky oblastí: KR – Autonomní republika Krym, DO – Doněcká, OD – Oděská, LU – Luhanská, CV – Char'kovská, ZP – Zápороžská, CS – Chersonská, MY – Mykolajivská, DN – Dněpropetrovská, ZA – Zakarpatská, KI – Kirovohradská, CN – Černihivská, ZI – Žytomyrská, PO – Poltavská, CR – Čerkaská, CH – Chmelnycká, CE – Černovická, KY – Kyjevská, KM – Kyjev, SU – Sumská, VN – Vinnycká, RO – Rovenská, VO – Volyňská, LV – Lvovská, IF – Ivanofrankivská, TE – Ternopilská.

ruské menšiny a průmyslových regionů. Tato koalice vyhrála parlamentní volby v roce 2012 zejména díky podpoře populačně silných východních regionů (Dostál – Jelen 2015). Z obrázku č. 2 je také patrné, že regionální vzorec výsledků těchto voleb téměř kopíruje výsledky zmíněného referenda z roku 1991 (vyjádřeno vysokým koeficientem determinace 0,681), čímž se potvrzuje stabilita regionální variability politické kultury ukrajinské společnosti po získání nezávislosti.

Tento obrázek má také ilustrativní význam, protože na základě prostorového rozmístění na něm lze definovat několik specifických shluků ukrajinských oblastí, které lze přiřadit k definovaným fantomovým regionům. Jednak jsou to tři západoukrajinské oblasti – Lvovská, Ivanofrankivská a Ternopilská, tvořící historický region Halič (čili FR 3) –, které v referendu vykazovaly nejvyšší podporu ukrajinské nezávislosti a v současnosti jsou zcela v opozici vůči proruským či extrémně levicovým stranám a bývá zde nejsilnější podpora proevropských kandidátů (v tomto případě Julije Tymošenkové v prezidentských volbách 2010). Na opačném pólu se profilují tři oblasti, které jsou charakteristické vysokou podporou proruských stran a kandidátů – Autonomní republika Krym, Luhanská a Doněcká oblast. V prvně jmenovaném případě dokonce převažovali odpůrci ukrajinské nezávislosti (počítáno z celkového elektorátu dané oblasti, nikoliv platných hlasů), což se projevilo i separatistickými snahami krymských Rusů v polovině devadesátých let a permanentním politickým napětím po celou dobu od vyhlášení nezávislé Ukrajiny (Wilson 2009; O’Loughlin 2001; Kuzio 2015). Třetí prostorově výrazný shluk oblastí se profiluje na východě a jihovýchodě Ukrajiny – Charkovská, Záporožská, Chersonská, Oděská a Mykolajivská oblast, kde převažovala mírná podpora proruských a levicových politických subjektů, ale zároveň zde již byla zřetelná podpora nezávislosti (tento shluk se částečně překrývá s FR 7). Čtvrtý a nejrozsáhlejší shluk oblastí, lokalizovaných na západní a střední Ukrajině s výjimkou odděleně ležící Zakarpatské oblasti, při volbách mírně preferuje prozápadní politickou orientaci, nicméně pro tuto skupinu je typický vývoj větší politické plurality systému stran (Barrington – Herron 2004; Clem – Craumer 2008; Osipian – Osipian 2012; Kuzio 2015).

FANTOMOVÝ EFEKT VÝSLEDKŮ UKRAJINSKÝCH VOLEB

Z předchozího textu vyplývá, že regionální rozdíly ve volebním chování ukrajinské společnosti mají určité zákonitosti, které se v některých případech přibližují vymezeným fantomovým hranicím. V následující části se to pokusíme ověřit statistickým testováním pomocí neparametrického Mannova–Whitneyova testu: budeme ověřovat platnost hypotézy o existenci sedmi definovaných fantomových hranic (regionů). Existence fantomové hranice bude potvrzena zamítnutím hypotézy o statistické podobnosti mediánu zkoumaných souborů (tj. fantomový region a zbytek ukrajinských oblastí). Jako vybrané proměnné byly zvoleny volební výsledky Julije Tymošenkové z prezidentských voleb v roce 2010, volební výsledky proruských stran (Strany regionů a komunistické strany) z parlamentních voleb v roce 2012 a také výsledky referenda o nezávislosti Ukrajiny z prosince 1991.

Z výsledků uvedených v tabulce č. 1 vyplývá, že existence fantomových hranic byla potvrzena ve třech případech (zamítnutím hypotézy): fantomový region 3 jakožto území tří oblastí historické Haliče, která po rozpadu Polska koncem 18. století byla až do konce druhé světové války součástí střední Evropy a mimo přímý vliv Ruska; fantomový region 4, tedy Halič spolu s Volyní, které byly součástí Předlitavska v Habsburské, potažmo Rakouské říši do konce první světové války; a nakonec fantomový region 7 čili Novorusko, představující oblast postupně kolonizovanou Ruskem od 17. století.

První dva jmenované mají společné to, že jejich populace většinou volí pravicové a prozápadní politické subjekty. Halič s Volyní vykazují zdaleka nejsilnější podporu prozápadních politických sil, ale také ukrajinského nacionalismu. Vzhledem k historii je to pochopitelné: jak bylo psáno výše, jde o jádrovou oblast ukrajinského národního obrození

Tabulka č. 1
Výsledky testování existence fantomových hranic na základě volebních výsledků

	Podíl hlasů Julija Tymošenková (2010)		Podíl hlasů pro samostatnost Ukrajiny (1991)		Podíl hlasů pro Stranu regionů a komunistickou stranu (2012)	
	Potvrzení hypotézy	Signifi- kance	Potvrzení hypotézy	Signifi- kance	Potvrzení hypotézy	Signifi- kance
FR1	ANO	0,976	ANO	0,790	ANO	0,744
FR2	ANO	0,340	ANO	0,121	ANO	0,659
FR3	NE	0,001	NE	0,001	NE	0,001
FR4	NE	0,000	NE	0,000	NE	0,000
FR5	ANO	0,769	ANO	0,846	ANO	0,846
FR6	ANO	0,692	ANO	0,923	ANO	0,538
FR7	NE	0,000	NE	0,000	NE	0,000

Zdroj: ЦДАВО (1991); Центральна виборча комісія України (2010); vlastní výpočet; neparametrický Mann-Whitneyův U test dvou nezávislých výběrů, hladina významnosti 0,05.

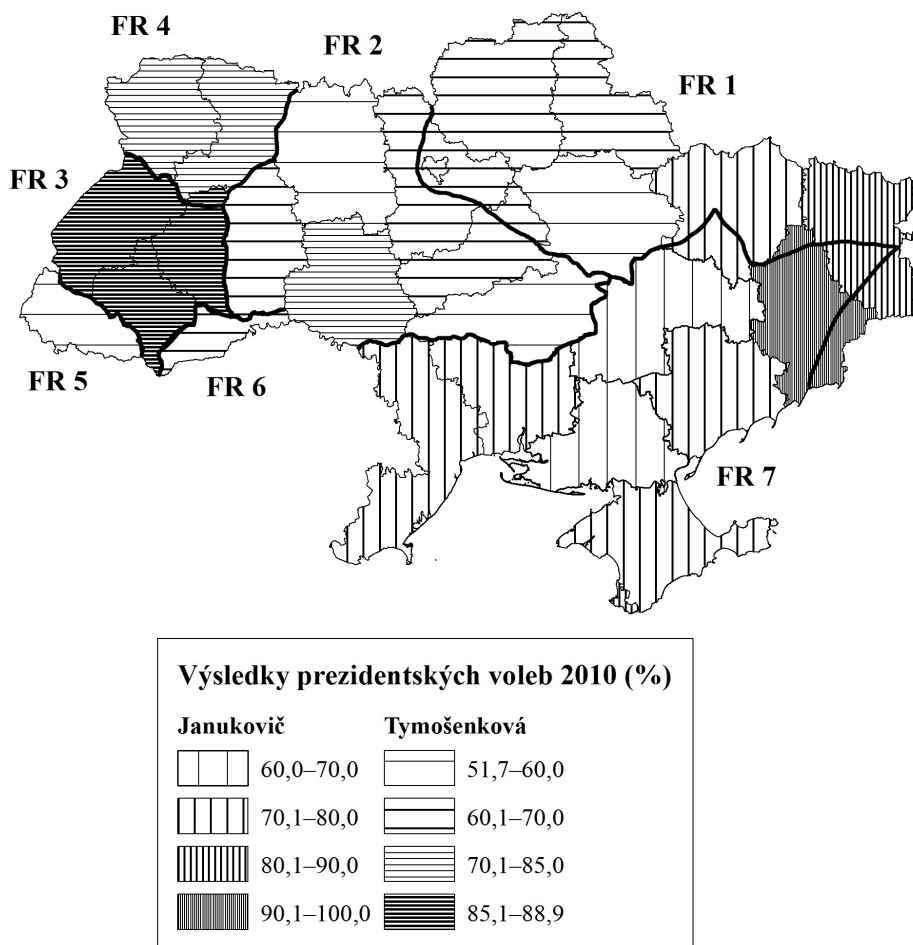
a zároveň oblast, která byla nejdéle vystavena vlivu alespoň částečně liberálních politických hodnot, ale též oblast, která nejvíce vzdorovala sovětské integraci po druhé světové válce a zažila vypjatý polsko-ukrajinský nacionalismus a masivní výměnu populace (Snyder 2011; Reid 2015). Samotná Volyn (Volynská a Rovenská oblast) se ještě mírně liší od sousední Haliče. Prošla složitým teritoriálním vývojem, když se zde vlády Polska a Ruska střídaly zhruba po sto letech. Nebylo zde tedy za carského Ruska umožněno volné šíření myšlenek ukrajinského národního obrození, ale zároveň jako součást mezi-válečného Polska region unikl drastické stalinské sovětizaci. Tradičně zde vyhrávají prozápadní politické síly, ale ve srovnání se sousední Haličí jsou zde lepší výsledky i levicových a proruských stran.

Fantomový region 7 se od předchozích případů regionů zrcadlově odlišuje v politické orientaci. Byl založen na novodobějším historicko-kulturním základě, a přestože je to ze společenského hlediska velmi rozmanitá jednotka, představuje v politických projevech specifický a z dlouhodobé perspektivy konzistentní region (O'Loughlin – Toal – Kolosov 2017). Tradičně zde mají větší vliv levicové a proruské politické strany a kandidáti, přičemž nejsilnější podpora se koncentruje do východních nejprůmyslovějších oblastí – Doněcké a Luhanské – a také na Krym, který zde představuje zcela specifický případ. Ruskem byl anektován v roce 1783, poté zde nastala intenzivní kolonizační a rusifikační politika, jež vyvrcholila na sklonku druhé světové války násilnou deportací původního obyvatelstva – Krymských Tatarů. O deset let později byl poté celý poloostrov Krym „darován“ Ukrajinské sovětské republice. Tento stav se nejprve pokusili zvrátit ruští nacionalisté na počátku devadesátých let po získání ukrajinské nezávislosti a tento pokus dokončil Vladimir Putin násilnou anexí v roce 2014. Krym se tedy výrazně liší od ostatních ukrajinských oblastí v délce existence jednotky pod správou (po většinu času sovětské) Ukrajiny, s čímž se majoritní populace prakticky nesmířila, a proto výsledky voleb zde byly vždy výrazné ve prospěch proruských a extrémně levicových stran (Kuzio 2015).

Fantomové hranice se statisticky neprojeví ve čtyřech případech. Kontury fantomové hranice mezi Levobřežní a Pravobřežní Ukrajinou v novodobých volebních výsledcích nejsou již tolik zřetelné. Přesto je alespoň vizuálně vidět, že od západu k východu klesá

podpora pravicovým stranám a postupně roste podpora levicovým (obrázek č. 4). Dá se říct, že fantomové regiony 1 a 2 lze z hlediska volebního chování označit za ukrajinský průměr, což je ale doprovázeno několika extrémami. Nejvíce se z fantomového schématu vymyká Kyjev, který jakožto metropolitní území a hlavní ekonomické centrum země koncentruje více pravicové a prozápadní politické myšlení (Dostál – Jelen 2015). Na stranu druhou zde figuruje Charkovská oblast, která se ve výsledcích voleb (podpora levicových a také proruských subjektů) i v dalších charakteristikách již více podobá východním a jižním oblastem tvořícím fantomový region Novorusko. Zvláštní případy pak představují osamocené jednotky Zakarpatsko a Černovická oblast (čili FR 5 a 6). Zejména v rámci západní Ukrajiny se ve volebních výsledcích zcela vymyká osamocená Zakarpatská oblast, kde je podpora pravicových a prozápadních stran nejslabší a není výjimkou, že zde vyhrávali také kandidáti a strany typické pro východ Ukrajiny. Teoreticky by zde mohla být detekována fantomová hranice vůči Haliči či celé Pravobřežní Ukrajině. Vedle historického podtextu (periferní region v rámci Uherska) a geografické izolovanosti zde pochopitelně hrají významnou roli strukturální faktory, o nichž se zmíníme dále.

Obrázek č. 3
Výsledky prezidentských voleb 2010 v kontextu fantomových hranic

Zdroj: Центральна виборча комісія України (2010); autoři.

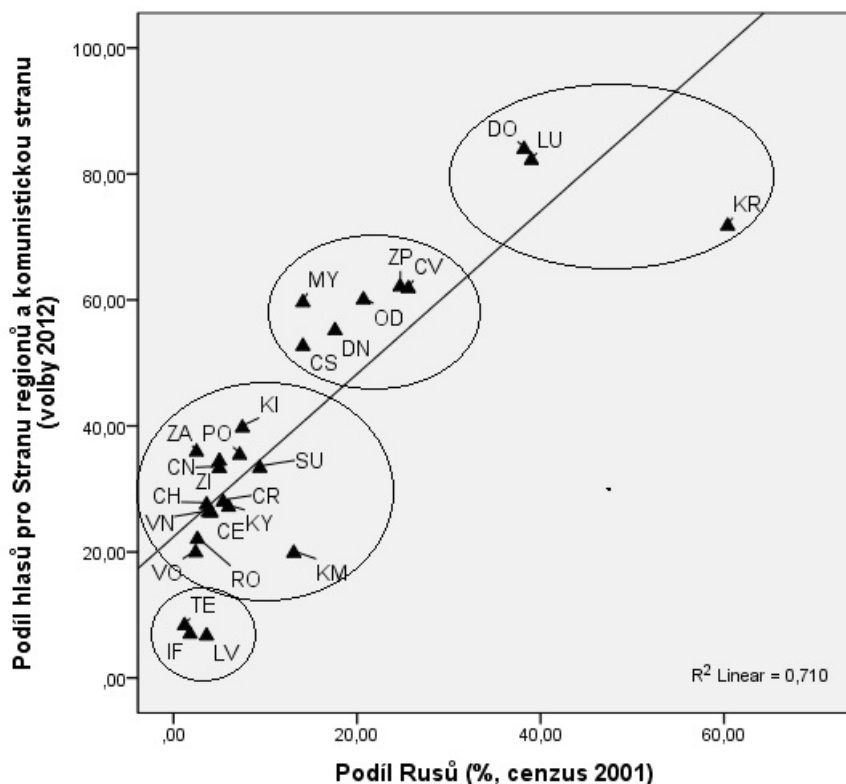
STRUKTURÁLNÍ KONTEXT FANTOMOVÝCH HRANIC

Regionální heterogenita politických preferencí ukrajinské populace dle předchozích vysvětlení v některých případech souvisí s historickými politickými procesy, respektive politickým prostředím, které byly v minulosti ovlivňovány různými státními útvary. Ty v rámci svých systémů primárně formovaly základy sociální, kulturní a geografické struktury, ve kterých je současná politická kultura zakořeněna a jejichž dlouhodobá stabilita je předpokladem existence fantomového efektu. V následující části se zaměříme na odhalení a analýzu základních vazeb mezi fantomovými hranicemi a regionálními rozdíly strukturálních charakteristik ukrajinských oblastí.

Jako nejfrekventovanější skupina faktorů vysvětlujících regionální variabilitu volebních výsledků jsou kulturní charakteristiky ukrajinské populace, které se úzce vážou k otázce identit a tím mají i vysokou vypovídací hodnotu v případě geopolitické orientace elektorátu (například O'Loughlin 2001; Clem – Craumer 2008). Z dostupných statistických databází, konkrétně ukrajinského censu z roku 2001, lze získat dva základní indikátory, které lze navíc kombinovat – národnostní strukturu (*nacionalnist*) populace

Obrázek č. 4

Korelační vztah mezi podílem Rusů a volebními výsledky proruských stran

Zdroj: State Statistics Committee of Ukraine (2001a); Центральна виборча комісія України (2012); vlastní výpočet.

Zkratky oblastí: KR – Autonomní republika Krym, DO – Doněcká, OD – Oděská, LU – Luhanská, CV – Charvovská, ZP – Záporožská, CS – Chersonská, MY – Mykolajivská, DN – Dněpropetrovská, ZA – Zakarpatská, KI – Kirovohradská, CN – Černihivská, ZI – Žytomyrská, PO – Poltavská, CR – Čerkaská, CH – Chmelnycká, CE – Černovická, KY – Kyjevská, KM – Kyjev, SU – Sumská, VN – Vinnycká, RO – Rovenská, VO – Volynská, LV – Lvovská, IF – Ivanofrankivská, TE – Ternopilská.

a jazykové preference, respektive odpověď na otázku, který jazyk respondenti považují za rodný (*ridna mova*; viz State Statistics Committee of Ukraine 2001a). Nicméně v post-sovětském prostředí je potřeba s těmito kategoriemi zacházet opatrně. Vlivem sovětské národnostní politiky docházelo v minulosti k intenzivnímu migračnímu procesu s cílem rusijanizace (kolonizace ruský mluvícím obyvatelstvem) a následně rusifikace sovětských republik (Dostál – Knippenberg 1981; Dostál 1989). V jeho důsledku vznikla jednak početná diaspora etnických Rusů v neruských republikách a jednak došlo (i díky smíšeným manželstvím) k rusifikaci (tedy porušení) titulárních (většinových) národů (Dostál 1993; Kaiser 1994). Ve výsledku pak vznikly vícevrstevné identity (takzvaná matřjošková identita), jejíž základní podobu je obtížné odkrýt. Dle oficiálních statistik v době posledního cenzu žilo na Ukrajině cca 17 % Rusů a přibližně 15 % Ukrajinců uvedlo jako svůj rodný jazyk ruštinu. Nicméně jak upozorňuje řada autorů, tato čísla mohou být značně vzdálena realitě, protože jak volba národnosti, tak jazyka jsou ovlivněny politickými či jinými kontextuálními okolnostmi v době cenzu. Jen dle údajů národní statistiky žila v devadesátých letech na Ukrajině ¼ párů ve smíšených manželstvích a ruština je pak přirozeně běžně užívaný jazyk. Jiné datasey z nezávislých výzkumů uvádějí, že ruštinu v každodenní běžné komunikaci preferuje až 40 % populace, v Kyjevě dokonce až 2/3. Z jiných výzkumů vyplývá, že 25–30 % obyvatel Ukrajiny má duální identitu a považuje se za Ukrajince i Rusy (O’Loughlin 2001; Kulyk 2008; Stebelsky 2009; Polese 2011). Jinými slovy, poměrně významná část ukrajinského obyvatelstva nemá primární národní identitu spojenou s rodným či používaným jazykem a v nezávislých průzkumech uvádí duální identitu.

V tomto výzkumu pracujeme s daty o ruské národnosti a míře rusifikace Ukrajinců (tedy podílu Ukrajinců deklarujících ruštinu jako rodný jazyk). I přes uvedený datový handicap lze pozorovat zásadní regionální rozdíly v rozmištění ruské menšiny v západovýchodním gradientu i související politické konsekvence. Dle obrázku č. 4 je evidentní, že nejmenší podíl Rusů byl přítomen v západních regionech (zejména Halič), kde jsou oblasti národnostně homogenní, ve prospěch titulární skupiny a postupně narůstá směrem na východ až po extrémní hodnoty v Doněcké a Luhanské oblasti a na Krymu. Tím se zde opět potvrzují tři viditelné fantomové regiony – Halič (FR 3) s Volyní (FR 4) a „novoruské“ oblasti s Krymem (FR 7) –, což ostatně potvrzují i výsledky testu (viz tabulku č. 2). Je zřejmé, že nižší podíl Rusů a rusifikovaných Ukrajinců na západě je dán jak geografickou vzdáleností od Ruska, tak historickými důvody. Jak bylo řečeno výše, Halič byla až do konce druhé světové války mimo dosah ruské moci, a tedy mimo rusijanizační a rusifikační politiku. Navíc jde o převážně venkovské oblasti, kam řízené sovětské migrace příliš nesměřovaly. Již rozborů úrovně rusifikace v období 1959–1970 v oblastech Haliče dokumentovaly míru rusifikace Ukrajinců blízké nulové úrovni (Dostál – Knippenberg 1981).

Nejvyšší podíl Rusů je pak logicky na Krymu, který patřil k sovětskému Rusku až do roku 1954, a navíc představoval lukrativní migrační destinaci pro prominentní sovětské vrstvy. I přesto, že po roce 1989 se začali ve větších počtech vracet z vyhnanství Krymští Tataři, udrželi si Rusové dostatečnou početní převahu, což se projevilo při podpoře ruské anexe poloostrova v roce 2014. Výrazné podíly ruského obyvatelstva se nacházejí v Donbasu, opět vlivem historického vývoje. Kolonizaci regionu začali carové po jeho ovládnutí v 18. století, později zde byla objevena významná naleziště černého uhlí a region se záhy industrializoval. Migrace a rozvoj těžkého průmyslu pokračovaly i v sovětských dobách a Donbas se stal ekonomickým jádrem Ukrajiny (Kuzio 2015). Poměrně výrazné množství Rusů žije také v dalších oblastech jihovýchodu, vesměs jsou opět vázáni hlavně na průmyslová centra (Charkov, Záporoží, Oděsa).

Ve čtyřech případech statistický test zamítl existenci fantomové hranice (statistické potvrzení hypotézy), protože parametry měřených ukazatelů neindikovaly rozdílnost proti zbytku země. Zakarpatská oblast (FR 5) je z pohledu národnostní struktury velmi specifický případ. Vzhledem k přítomnosti řady menšin Maďarů, Rusů, Rumunů či Rusinů

Tabulka č. 2
Výsledky testování existence fantomových hranic na základě vybraných
strukturálních charakteristik

	Podíl Rusů (2001)		Podíl rusifikovaných Ukrajinců (2001)		Míra urbanizace (2001)		Podíl zaměstnanců v průmyslu (2013)		Průměrný plat (2013)	
	Potvrzení hypotézy	Signifikance	Potvrzení hypotézy	Signifikance	Potvrzení hypotézy	Signifikance	Potvrzení hypotézy	Signifikance	Potvrzení hypotézy	Signifikance
FR1	ANO	0,457	ANO	0,533	ANO	0,157	ANO	0,555	ANO	0,176
FR2	ANO	0,340	ANO	0,374	ANO	0,308	ANO	0,818	ANO	0,138
FR3	NE	0,005	NE	0,002	ANO	0,157	ANO	0,398	ANO	0,312
FR4	NE	0,000	NE	0,000	NE	0,034	ANO	0,336	ANO	0,250
FR5	ANO	0,308	ANO	0,462	ANO	0,077	ANO	0,480	ANO	0,385
FR6	ANO	0,692	ANO	0,692	ANO	0,154	ANO	0,320	ANO	0,231
FR7	NE	0,000	NE	0,000	NE	0,034	ANO	0,336	ANO	0,250

Zdroj: State Statistics Committee of Ukraine (1001a, 2001b); Ukrstat.org (2013, 2016); vlastní výpočet; neparametrický Mannův–Whitneyův U test dvou nezávislých výběrů, hladina významnosti 0,05.

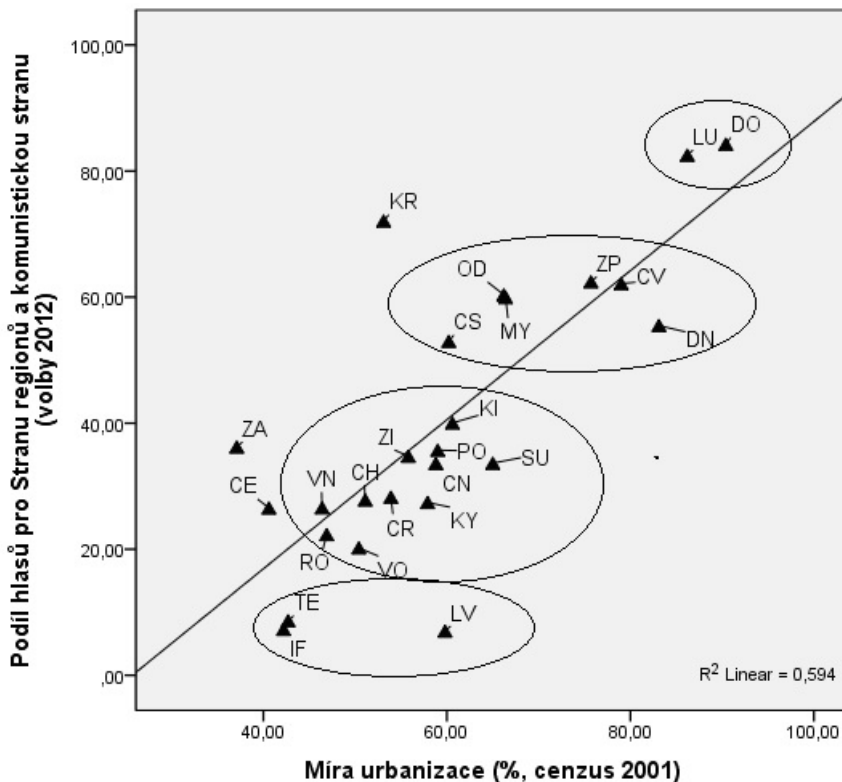
(oficiálně považovaných za etnografickou skupinu Ukrajinců) je kulturně značně heterogenní a v tomto aspektu vyniká zejména ve srovnání s mnohem homogennějšími sousedními oblastmi Haliče. Kulturní odlišnosti Zakarpatské oblasti jsou důsledkem jak historických procesů, tak geografie. Tato oblast leží na spojnici mezi uherskou nížinou a horským karpatským obloukem, nebo také na spojnici mezi katolickou střední a pravoslavnou východní Evropou. Podobně lze hodnotit rovněž pozici Černovické oblasti, tvořené severními výběžky historických regionů Bukovina a Besarábie (FR 6), s tím rozdílem, že zde místo maďarského vlivu působí kultura moldavská (či rumunská). Zmíněný region ovládalo do roku 1918 Rakousko-Uhersko, v meziválečném období Rumunsko a až v době druhé světové války jej anektoval Sovětský svaz. Právě větší kulturní rozmanitost zmíněné dvě oblasti spojuje a ruský element často představuje v těchto případech stmelující prvek (Kaiser 1994). Fantomové hranice Pravobřežní a Levobřežní Ukrajiny (FR 1 a 2) se nepotvrdily ani v případě kulturních charakteristik a podobně jako u volebních výsledků lze konstatovat, že je pro tyto oblasti charakteristické průměrné rozložení zkoumaných jevů. Přesto je lze rozlišit dle míry signifikance, neboť Pravobřežní Ukrajina (FR 2) má méně Rusů a rusifikovaných Ukrajinců než Levobřežní (FR 1). Tímto se opět potvrzuje západovýchodní gradient distribuce regionálních rozdílů.

Podíváme-li se na kontext vztahu mezi podílem obyvatel ruské národnosti a volebními výsledky stran s proruskou a levicovou orientací, nacházíme vcelku očekávaný prostorový vzorec a vysoký koeficient determinace 0,71 (obrázek č. 4). Není to žádné překvapení, ostatně vztah mezi etnicitou a politickou orientací populace také potvrzuje mnoho dalších studií (Birch 2000; Barrington – Herron 2004; Clem – Creumer 2008; Dostál – Jelen 2015 a další). Strana regionů i komunistická strana jsou silně etablovány v průmyslových východních regionech se silnou přítomností ruské menšiny a hájí zájmy ruskojazyčného obyvatelstva. Navíc tyto regiony byly nejvýrazněji poznamenány rozpadem Sovětského svazu a jeho provázaného odběratelsko-dodavatelského ekonomického systému. Při následné ekonomické transformaci a přechodu na tržní ekonomiku vznikl oligarchický systém, řízený bývalými komunistickými a komsomolskými kádry, které postupně konsolidovaly svoji moc vybudováním silných vazeb na politické prostředí. Korupce, mediální propaganda či manipulace s volebními výsledky se staly typickým atributem zejména ve východních ukrajinských oblastech, kde oligarchové vybudovali a stále udržují své politicko-ekonomické struktury (Denisova-Schmidt – Huber 2014; Kuzio 2015). Jejich důraz na východní geopolitickou a ekonomickou orientaci Ukrajiny je pak snahou co nejvíce ztlumit ekonomické dopady rozpadu a využít jak geografickou, tak kulturní blízkost Ruska k rozvoji svých ekonomických zisků. Nezanedbatelnou roli v podpoře tohoto systému ze strany veřejnosti hraje také faktor nostalgie po „stabilních“ sovětských časech. Vysoká nezaměstnanost, ztráta sociálních jistot a příslušnosti k světové velmoci jsou pro řadu obyvatel (nejen Rusů) průmyslových regionů na východě hlavní argumenty pro podporu proruských stran (hlavně komunistické strany a Strany regionů). Zde se také jasně projektují odlišné představy o historii a jejích symbolech při formování identit a politické kultury (Wilson 2002, 2009). Příkladem za všechny budiž odlišné regionální vnímání dvou osobností, jež se významně otiskly do novodobých ukrajinských dějin – Stepana Bandery a Vladimira Iljiče Lenina. První je na východě Ukrajiny interpretován jako fašista a nepřítel, druhý jako významná politická osobnost. Nejde zde tedy jen čistě o etnicitu, ale také o hodnoty, které se jinak generují ve více ruském a Rusku blízkém prostředí a jinak na západě Ukrajiny. Zde proruské politické sentimenty naopak propadají a jsou akcentovány symboly spojené úžeji s ukrajinskou identitou. Opět zde hraje roli historie, protože se v těchto regionech nacházelo jádro ukrajinského národního obrození, vznikaly zde kulturní a politické instituce, ukrajinština se mohla svobodně používat a stimulem (ne vždy pozitivním) ukrajinského nacionalismu byl rovněž vztah k polskému a židovskému živilu a později též protisovětský odpor (na východě interpretovaný jako fašistické hnutí). Tradiční napojení na středoevropský prostor se dnes projevuje v masivních migračních

tocích, na rozdíl od východu, kde většina ekonomických migrantů směřuje do Ruska. Proto v západních regionech a zejména na Haliči a Volyni jsou ve volbách výrazně úspěšné politické strany prosazující evropskou politickou a ekonomickou orientaci (i integraci) a spíše pravicové hodnotové postoje.

Podpora proruských a levicových politických stran na východě a jihovýchodě Ukrajiny má také sociálně-ekonomickou dimenzi. Už bylo řečeno, že se jedná o industrializované regiony, a z toho také vyplývá, že jsou více urbanizované (State Statistics Committee of Ukraine 2001b). Regionální rozdíly v míře urbanizace jsou značné: od převážně rurálních oblastí (míra urbanizace pod 50 %) Zakarpatska, Volyně a částečně Haliče (bez Lvovské oblasti) po velmi urbanizované oblasti Doněcké, Luhanské či Dněpropetrovské (viz obrázek č. 5). Z deseti největších ukrajinských měst leží Lvov v západní části země, Kyjev jakožto metropole v centru a zbytek na východě a jihu. Tato asymetrická sídelní struktura je výsledkem geograficko-historických faktorů a v případě západních (FR 4) a jihovýchodních (FR 7) oblastí tak potvrzuje hypotézu o existenci fantomových hranic (viz tabulku č. 2). Přírodní podmínky Pravobřežní Ukrajiny byly příhodnější pro rozvoj usedlého zemědělství, proto jsou sídla menší a směrem k západu je jejich hustota vyšší

Obrázek č. 5
Korelace míry urbanizace a volebních výsledků parlamentních voleb

Zdroj: Центральна виборча комісія України (2012); State Statistics Committee of Ukraine (2001b); vlastní výpočet.

Zkratky oblastí: KR – Autonomní republika Krym, DO – Doněcká, OD – Oděská, LU – Luhanská, CV – Charvovská, ZP – Záporožská, CS – Chersonská, MY – Mykolajivská, DN – Dněpropetrovská, ZA – Zakarpatská, KI – Kirovohradská, CN – Černihivská, ZI – Žytomyrská, PO – Poltavská, CR – Čerkaská, CH – Chmelnyčská, CE – Černovická, KY – Kyjevská, KM – Kyjev, SU – Sumská, VN – Vinnyčká, RO – Rovenská, VO – Volynská, LV – Lvovská, IF – Ivanofrankivská, TE – Ternopilská.

(podobně jako ve střední Evropě), zatímco na jihu a východě byly stepi využívány pro kočovný způsob života a trvalá sídla zde byla zakládána až v souvislosti s ruskou kolonizací. Do tohoto schématu se zásadně promítla průmyslová revoluce a rozvoj Donbaské pánve, což se zintenzivnilo během sovětské vlády. Proto hlavní průmyslová centra Ukrajiny leží na levém břehu Dněpru. Toto prostorové schéma má významné politické konsekvence, protože urbanizované oblasti na východě Ukrajiny mají větší populační podíl. To, že zde mají velkou podporu proruské a levicové strany a v prezidentských kláních podobně orientovaní kandidáti, potom znamená, že ve volbách získávají celkově více hlasů a mandátů. Přesto tvrzení, že urbanizovanější oblasti automaticky více volí proruské strany, není úplně přesné. Jednak jsou tyto strany velmi úspěšné i v málo urbanizovaných oblastech Krymu, Chersonu, ale i Zakarpatska, a jednak i urbanizovanější oblasti mohou volit naopak prozápadní politické subjekty (Dněpropetrovská oblast, Kyjev). A jak si všimli někteří autoři, existují zde také vnitrooblastní rozdíly, například když urbanizovaná populace volí prozápadně a venkovská proruský (Osipian – Osipian 2012). Spíše zde tedy platí kauzální vztah: urbanizovanější oblasti jsou na východě, kde je více Rusů.

Totéž platí i o sociálních rozdílech charakterizovaných průměrnými platy, které jsou přirozeně vyšší ve městech, kde se generují v průmyslu a ve službách, než na venkově v agrárním sektoru. Nicméně provedená analýza odhalila, že prostorové rozložení charakteristik průměrného platu a zaměstnanosti v průmyslu neodpovídá historickým hranicím, a nevytváří tak fantomové hranice (viz tabulku č. 2). To však neznamená, že by u těchto indikátorů neexistovaly regionální rozdíly. Nejvyšší průměrné platy mají obyvatelé průmyslových oblastí Doněcké, Luhanské a Dněpropetrovské a samozřejmě Kyjeva. Možná pak zní paradoxně, že komunistická strana má nejvyšší podporu v nejbohatších regionech. Ale jak již bylo uvedeno výše, levicové a proruské postoje populace zde souvisejí s historickým kontextem postsovětského vývoje a geografické polohy, a navíc se zde více projevuje charakter ukrajinského oligarchického politického systému, jenž vznikl v devadesátých letech privatizací nejdůležitějších průmyslových podniků do rukou politicko-ekonomických elit. Tito oligarchové si uchovávají zásadní vliv na politiku i ekonomiku daných oblastí i celé Ukrajiny a voliči jsou tak chťe nechťe nuceni volit strany a kandidáty loajální tomuto systému (Kuzio 2010). Vzhledem k úzké provázanosti ukrajinského průmyslu s ruskou ekonomikou je pak logické, že politická orientace oligarchických zájmů a potažmo elektorátu východních regionů je směřována na Rusko (Mykhnenko 2009; Kuzio 2015). Tyto kauzality byly narušeny Euromajdanem a následnými událostmi na Krymu a v Donbase. Mnoho oligarchů vyjádřilo loajalitu novému prozápadně orientovanému režimu, ale že by to mělo změnit charakter regionálního vzorce politického chování dlouhodobě, není pravděpodobné.

* * *

Ukrajina je díky své spletité historii kulturně, sociálně a hlavně politicky velmi rozmanitá země. Historie formovala její politickou kulturu, populace nese a dále reprodukuje odkaz předchozích generací formou historických mýtů, traumat a stereotypů a otiskuje je do regionální identity. Ukrajinské oblasti byly dlouhá léta pod správou různých politických celků, a je proto logické, že jejich sociální, kulturní a politická situace bude odlišná. Cílem tohoto textu bylo proto ověřit, zda historický vývoj, během něhož bylo ukrajinské teritorium formováno vlivem sousedních mocností, stále koresponduje se současnými regionálními rozdíly. K tomuto účelu byl využit teoretický koncept fantomové hranice, která má symbolizovat pozůstatky bývalého rozdělení Ukrajiny. Byly detekovány staré hranice a vymezené regiony byly testovány, zda v různých aspektech splňují fantomový efekt.

Z analýzy vyplývá, že nejvýrazněji vynikají fantomové hranice v kontextu politického chování ukrajinské populace, což bylo ověřováno na výsledcích parlamentních, prezidentských voleb a na výsledcích referenda o nezávislosti Ukrajiny. Tím byla zároveň

potvrzena časová konzistence prostorového vzorce ukrajinské politické kultury od získání nezávislosti. Jednoznačně se potvrdila setrvalost fantomové hranice vymežující Halič a Volyni, tedy dvou regionů od středověku politicky spojených se střední Evropou, které v meziválečném období nebyly součástí Sovětského svazu. Druhá výrazná fantomová hranice odděluje jižní a jihovýchodní oblasti Ukrajiny, původně nazývané Novorusko, jež mají zcela opačnou historickou zkušenost než prvně zmíněné případy, neboť byly kolonizovány ruskou říší až v posledních dvou stoletích a následně prošly intenzivní ekonomickou modernizací. V analýze naopak nevynikla nejstarší potenciální fantomová hranice konstruovaná dle perejeslavské smlouvy z roku 1654 a geograficky dělicí Ukrajinu na západní a východní část. Současné oblasti zahrnuté do tohoto vymezeného prostoru jsou totiž velmi sociálně a kulturně heterogenní – od kyjevského metropolitního regionu přes průmyslové oblasti Charkovskou či Poltavskou až po spíše venkovské oblasti v západní části, což se projevuje i ve volebním chování. Zde je nutné podtrhnout, že regionální rozdíly v podpoře politických stran či prezidentských kandidátů tedy nejsou čistě polarizovány na ose západ-východ, ale mají slábnoucí tendenci směrem ke středu Ukrajiny.

Podobně dopadla i analýza fantomové hranice dle kulturních atributů spojených s přítomností ruské menšiny a ruského jazyka a sociálně-prostorové charakteristiky míry urbanizace. Fantomová hranice je opět zřetelná v případě západních regionů Halič a Volyn a jižních jihovýchodních oblastí. V prvním případě se regiony vyznačují nízkým podílem Rusů, méně rozšířenou ruštinou a mají tradičnější venkovský charakter osídlení (s výjimkou Lvovské oblasti), což je dáno historickým vývojem i geografickými podmínkami. Ve druhém případě jsou regiony typické větším zastoupením Rusů, ruštiny a urbánnějším prostředím ovlivněným rusijanizační, rusifikační a také sověťizační politikou. Zbylé regiony představují přechodovou zónu. Poněkud překvapivě pak vůbec nevynikají fantomové hranice dle vybraných ekonomických hledisek výše průměrného platu či sektorové zaměstnanosti. Neznamená to, že by neexistovaly rozdíly mezi oblastmi: například rozdíly mezi Kyjevem, Doněckou a například Ternopilskou oblastí jsou propastné, ale tyto rozdíly jen prostě nejsou rozvrstveny dle předpokládaných fantomových hranic.

Detekce a ověřování efektu fantomových hranic a regionů jsou klíčové nejen pro vysvětlení regionálního vzorce volebního chování ukrajinské populace, kulturních a sociálně-ekonomických rozdílů, ale také pro pochopení současného politického vývoje na východě a jihu Ukrajiny a měla by též upozornit na nebezpečí jejich zneužití ze strany regionálních separatistů a pochopitelně Ruska pro jeho vlastní geopolitické cíle (Dostál – Jelen 2015; Wilson 2016). Ukrajinská populace sdílí různé historické zkušenosti a symboly a odlišně vnímá a interpretuje jednu a tutéž událost. Různé interpretace minulosti se tak stávají více než jen obsahem učebnic dějepisu, jsou také součástí různých identit, politických programů a politického boje, velmi dobře ji využívají političtí aktéři, kteří nejenže mobilizují své voliče strachem ze ztráty jistot a strachem z těch druhých, ale také dále tyto stereotypy prohlubují. Naneštěstí pro Ukrajinu se tak děje v geopoliticky exponovaném regionu ruského „blízkého“ zahraničí, kde si tato velmoc velmi bedlivě střeží své politické a ekonomické zájmy. Příklad, že bez Ukrajiny přestává být Rusko velmocí, je možná přehnaný, ale Rusko se evropskou velmocí stává až po ovládnutí pravého břehu Dněpru (Wilson 2009). Naštěstí pro Ukrajinu se zatím ukazuje, že postmajdanské události spíše vedou k větší soudržnosti ukrajinské společnosti. Poslední výzkumy tak například naznačují, že separatistické nálady a tendence „novoruských“ regionů jsou jen chiméra zdatně živená kremelskou propagandou (O’Loughlin – Toal – Kolosov 2017), nicméně to neznamená, že vnímání historie a politické reality má napříč Ukrajinou konvergentní tendenci. Fantomové hranice zde mají svůj reálný historický základ a odlišné politické preference v rámci oblastí či širěji pojatých regionů stále přetrvávají, protože jsou založeny na strukturálních předpokladech. Jejich vzájemná provázanost je, jak ukázala analýza,

poměrně silná, a pokud bude v budoucnu jakákoliv ukrajinská vláda chtít uhájit teritoriální integritu země, musí s těmito regionálními specifiky počítat.

¹ V textu jsou pro názvy ukrajinských oblastí a měst používána česká exonyma. I přesto, že některá ukrajinská města byla v poslední době přejmenována, názvy oblastí zůstávají zatím v původní podobě.

² Chmelnycká oblast sice jakožto historické Podolí nebyla součástí teritoria Pravobřežní Ukrajiny vymezeného smlouvou, v tomto textu je k němu však vzhledem k dalšímu teritoriálnímu vývoji přiřazena.

Literatura

- Barrington, Lowell W. – Herron, Erik S. (2004): One Ukraine or many? Regionalism in Ukraine and Its Political Consequences. *Nationalities Papers*, Vol. 31, No. 1, s. 53–86.
- Birch, Sarah (1995): Electoral behaviour in western Ukraine in National Elections and Referendums, 1989–91. *Europe-Asia Studies*, Vol. 47, No. 7, s. 1145–1176.
- Birch, Sarah (2000): Interpreting the Regional Effect in Ukrainian Politics. *Europe-Asia Studies*, Vol. 52, No. 6, s. 1017–1041.
- Bojčun, Marko (1995): The Ukrainian Parliamentary Elections in March–April 1994. *Europe-Asia Studies*, Vol. 47, No. 2, s. 229–249.
- Clem, Ralph S. – Craumer, Peter R. (2008): Orange, Blue and White, and Blonde: The Electoral Geography of Ukraine's 2006 and 2007 Rada Elections. *Eurasian Geography and Economics*, Vol. 49, No. 2, s. 127–151.
- Denisova-Schmidt, Elena – Huber, Martin (2014): Regional differences in perceived corruption among Ukrainian firms. *Eurasian Geography and Economics*, Vol. 55, No. 1, s. 10–36.
- Dostál, Petr (1989): Regional interests and the national question under Gorbachev. In: Bon, Alexander – van Voren, Robert (eds.): *Nationalism in the USSR: Problems of Nationalities*. Amsterdam: Second World Center, s. 28–43.
- Dostál, Petr (1993): Ethno-national aspirations in the Soviet Union and its successor regimes: Juggling with options. In: O'Loughlin, John – van der Wusten, Hans (eds.): *The New Political Geography of Eastern Europe*. London: Belhaven Press, s. 89–114.
- Dostál, Petr – Knippenberg, Hans (1981): Het russificeringsproces bij Oekreiners, Wit-Russen, Tataren, Kazachen, Armeniers en Joden: Geografische analyse. *Geografisch Tijdschrift*, Vol. 15, No. 2, s. 168–185.
- Dostál, Petr – Jelen, Libor (2015): De-Russianisation of the Western Post-Soviet Space: Between the Thick and Thin Nationalising Processes. *Geopolitics*, Vol. 20, No. 4, s. 757–792.
- Kaiser, Robert J. (1994): *The Geography of Nationalism in Russia and the USSR*. Princeton: Princeton University Press.
- Kohut, Zenon E. (2001): Origins of the Unity Paradigm: Ukraine and the Construction of Russian National History (1620–1860). *Eighteenth-Century Studies*, Vol. 35, No. 1, s. 70–76.
- Kulyk, Volodymyr (2008): Language Policy in Ukraine: What People Want the State to Do. Paper presented at the Sciences Po-ASN conference on Empires and Nations, Paris, 3.–5. 7. 2008.
- Kuzio, Taras (2010): Crime, politics and business in 1990s Ukraine. *Communist and Post-Communist Studies*, Vol. 47, No. 2, s. 195–210.
- Kuzio, Taras (2015): A New Framework for Understanding Nationalism in Ukraine: Democratic Revolutions, Separatism and Russian Hybrid War. *Geopolitics, History, and International Relations*, Vol. 7, No. 1, s. 30–51.
- Melnykovska, Inna – Schweickert, Rainer – Kostiuhenko, Tetiana (2011): Balancing National Uncertainty and Foreign Orientation: Identity Building and the Role of Political Parties in Post-Orange Ukraine. *Europe-Asia Studies*, Vol. 63, No. 6, s. 1055–1072.
- Mykhnenko, Vlad (2009): Class voting and the Orange Revolution: A cultural political economy perspective on Ukraine's electoral geography. *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, Vol. 25, No. 2–3, s. 278–296.
- Osipian, Ararat L. – Osipian, Alexandr L. (2012): Regional Diversity and Divided Memories in Ukraine: Contested Past as Electoral Resource, 2004–2010. *East European Politics and Societies*, Vol. 26, No. 3, s. 616–642.
- O'Loughlin, John (2001): The Regional Factor in Contemporary Ukrainian Politics: Scale, Place, or Bogus Effect? *Post-Soviet Geography and Economics*, Vol. 42, No. 1, s. 1–33.
- O'Loughlin, John – Toal, Gerard – Kolosov, Vladimir (2017): The rise and fall of „Novorossiya“: Examining support for a separatist geopolitical imaginary in southeast Ukraine. *Post-Soviet Affairs*, Vol. 33, No. 2, s. 124–144.
- Pierson, Paul (2000): Increasing Returns, Path Dependence, and the Study of Politics. *American Political Science Review*, Vol. 94, No. 2, s. 251–267.
- Polese, Abel (2011): Language and Identity in Ukraine: Was it Really Nation-Building? *Studies of Transition States and Societies*, Vol. 3, No. 3, s. 36–50.
- Putrenko, Viktor (2013): Spatial relationship of electoral behaviour and phantom borders in Ukraine. Conference „Phantom Borders in the Political Behaviour and Electoral Geography in East Central Europe“, Frankfurt (Oder)/Šlubice.
- Reid, Anna (2015): *Borderland: A Journey through the History of Ukraine*. London: Weidenfeld and Nicolson.

- Rychlík, Jan – Zilynskyj, Bohdan – Magocsi, Pavel R. (2015): *Dějiny Ukrajiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Snyder, Tymothy (2011): *Bloodlands: Europe between Hitler and Stalin*. London: Vintage.
- Stebelsky, Ihor (2009): Ethnic Self-Identification in Ukraine, 1989–2001: Why More Ukrainians and Fewer Russians? *Canadian Slavonic Papers*, Vol. 51, No. 1, s. 77–100.
- Šimon, Martin (2015): Measuring Phantom Borders: The Case of Czech/Czechoslovakian Electoral Geography. *Erdkunde*, Vol. 69, No. 2, s. 139–150.
- Švankmajer, Milan – Veber, Václav – Sládek, Zdeněk – Moulis, Vladislav – Dvořák, Libor (2008): *Dějiny Ruska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- von Lövis, Sabine (2015): Phantom Borders in the Political Geography of East Central Europe: An Introduction. *Erdkunde*, Vol. 69, No. 2, s. 99–106.
- Wilson, Andrew (2002): Elements of a theory of Ukrainian ethno-national identities. *Nations and Nationalism*, Vol. 8, No. 1, s. 31–54.
- Wilson, Andrew (2009): *Ukrainians: Unexpected Nation*. 3rd edition, New Haven: Yale University Press.
- Wilson, Andrew (2016): The Donbas in 2014: Explaining Civil Conflict Perhaps, but not Civil War. *Europe-Asia Studies*, Vol. 68, No. 4, s. 631–652.
- Zarycki, Tomasz (2015): The electoral geography of Poland: Between stable spatial structures and their changing interpretations. *Erdkunde*, Vol. 69, No. 2, s. 107–124.

Dokumenty

- ЦДАВО (1991): Відомість про результати Всеукраїнського референдуму. ЦДАВО України, 1. 12. 1991, <<http://mfa.gov.ua/ua/press-center/news/49977-do-25-ji-richnici-nezalezhnosti-ukrajini>>.
- Центральна виборча комісія України (2010): Вибори Президента України 17 січня 2010 року. Центральна виборча комісія України, <http://www.cvk.gov.ua/vp_2010/>.
- Центральна виборча комісія України (2012): Вибори народних депутатів України 2012. Центральна виборча комісія України, 28. 10. 2012, <<http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2012/wp001>>.
- State Statistics Committee of Ukraine (2001a): National composition of population, All-Ukrainian population census'2001. State Statistics Committee of Ukraine, <<http://2001.ukrcensus.gov.ua/eng/results/general/nationality/>>.
- State Statistics Committee of Ukraine (2001b): Urban and rural population, All-Ukrainian population census'2001. State Statistics Committee of Ukraine, <<http://2001.ukrcensus.gov.ua/eng/results/general/urban-rural/>>.
- Ukrstat.org (2013): Labour Market. *Ukrstat.org* – State Statistics Service of Ukraine documents publishing, <https://ukrstat.org/en/operativ/operativ2009/rp/rp_reg_e.html>.
- Ukrstat.org (2016): Wages and its payment. *Ukrstat.org* – State Statistics Service of Ukraine documents publishing, <https://ukrstat.org/en/operativ/operativ2016/gdn/zpo_e.html>.